

Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Факультет іноземної філології
Кафедра англійської філології

Ірина Чарікова
Тетяна Перванчук

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

Завдання для практичних занять і самостійної
роботи

Луцьк – 2024

УДК 81'1(072)
Ч-20

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Рецензенти:

Станіслав О.І., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романської філології Факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Єфремова Н.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Ч-20 І. Чарікова, Т. Перванчук «Вступ до мовознавства», завдання для практичних занять і самостійної роботи / І.В.Чарікова, Т.Б.Перванчук – Луцьк, 2024. – 38 с.

Завдання для практичних занять і самостійної роботи з курсу «Вступ до мовознавства» спрямовані на формування у студентів знань, умінь та навичок відповідно до діючого силабусу з освітнього компонента і містять плани і завдання при підготовці до практичних занять, перелік базових понять і термінів для включення до лінгвістичного словничка студента, а також перелік екзаменаційних теоретичних питань і практичних завдань, що значною мірою сприяє інтенсифікації роботи студентів з освітнього компонента «Вступ до мовознавства».

Рекомендовано студентам 1 курсу факультету іноземної філології.

УДК 81'1(072)

© І.Чарікова, Т. Перванчук, 2024
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2024

ВСТУП

Вступ до мовознавства – ворота, які відкривають шлях до пізнання кожної з мов світу, і людської мови взагалі.

Завдання для практичних занять і самостійної роботи з освітнього компонента «Вступ до мовознавства» рекомендовано для студентів першого курсу (Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка Спеціальність Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література), Середня освіта (Німецька мова та зарубіжна література, Галузь знань 03 Гуманітарні науки Спеціальність 035 Філологія).

ОК «Вступ до мовознавства» займає особливе місце в системі освітніх компонентів, що вивчаються на факультетах філологічного профілю у вищих навчальних закладах. Значення цього курсу визначається тим, що в ньому викладаються відомості принципового значення, на яких ґрунтується вивчення будь-якої мовознавчої дисципліни. Він слугує методологічною базою для побудови всіх курсів мовознавчого циклу і ознайомлює студентів з основними відомостями про мову, важливими поняттями і термінами лінгвістики, з методами дослідження мови і сучасним рівнем розвитку теорії. Якщо філолог, перекладач, вчитель мови озброєний знаннями основних положень мовознавства, справжнім розумінням основних категорій і понять лінгвістичного дослідження, то згодом – в процесі вивчення освітнього компонента тієї чи іншої мовознавчої спеціальності – цей освітній компонент конкретизується і поглиблюється.

Мета ОК – ознайомити ЗО з теоретичними основами вчення про мову, найважливішими поняттями загальнолінгвістичної науки, що сприяє розвитку у них вмінь і початкових навиків спостереження і самостійного аналізу мовного матеріалу. До кола завдань курсу входить ознайомлення ЗО з основами лінгвістичного аналізу мовних одиниць, основами фонетичної, лексикологічної, морфологічної і синтаксичної класифікації; формування осмисленого підходу при оцінці мовних явищ і фактів; навчання студентів аналізу відомостей про всі аспекти мови як системи і озброєння їх поняттями і термінами, необхідними при вивченні будь-якої лінгвістичної дисципліни; сприяння розвитку творчого підходу до засвоєння лінгвістичних знань, а також прищеплення навичок самостійної роботи.

ОК «Вступ до мовознавства» має на меті навчання студентів особливостям не якоїсь конкретної мови, наприклад англійської чи

української, а людської мови взагалі, тобто тим загальним характеристикам, які притаманні усьому розмаїттю людських мов. Разом з тим очевидно, що загальні закономірності побудови, функціонування і розвитку мов можна по-справжньому зрозуміти на основі дослідження лише окремих мов. Знання сучасного стану теоретичної лінгвістики необхідне філологу, перекладачу, вчителю мови, іноземної зокрема, в його безпосередній практичній діяльності, у підвищенні культурного рівня і вдосконалення його методичної майстерності. Без правильного розуміння законів внутрішньої будови, функціонування та історичного розвитку мови у ЗО важко сформулювати почуття мови, навчити правильного використання її одиниць, розуміння багатства та краси мови.

Здобувачі освіти повинні отримати уявлення про те, що лінгвістика – це не проста сукупність знань, а безперервна пізнавальна діяльність, яка потребує від її учасників високої професійної підготовки.

Пропоноване методичне видання призначене для систематизації знань при підготовці до практичних занять; містять теми, плани практичних занять і вправи для самостійної роботи студентів. До пропонованої праці також включено перелік теоретичних питань, які виносяться на екзамен.

Теми практичних занять передбачають розв'язання основних мовознавчих проблем, які виокремлено в питання для обговорення на практичних заняттях. Для ґрунтовного засвоєння матеріалу необхідно опрацювати та вивчити визначення нових лінгвістичних термінів, послуговуючись термінологічними виданнями. Практичні завдання допоможуть студентам застосовувати теоретичні знання на практиці: знаходити і характеризувати мовні явища, фонетичні процеси; членувати мовленнєвий потік на фразу, синтагму, такт, склад; застосовувати на практиці фонетичну транскрипцію; визначати фонетичні процеси; характеризувати типи системних відношень лексичних одиниць (синонімів, антонімів, паронімів); аналізувати та класифікувати фразеологічні одиниці; характеризувати граматичні значення та способи їх вираження; розрізняти і визначати морфологічні типи мов; розрізняти лексичні та синтаксичні словосполучення; характеризувати сурядні та підрядні словосполучення, види зв'язку слів у них; аналізувати речення за різними ознаками; розрізняти актуальне та граматичне членування речень; виконувати різні види аналізу мовних одиниць тощо.

Практичне заняття № 1.

Предмет, завдання і методи науки про мову. Природа, сутність і функції мови.

1. Мовознавство як наука про мову. Проблеми загального і часткового мовознавства. Методи мовознавства. Розділи мовознавства.
2. Суспільний характер мови та інші засоби спілкування. Вербальні та невербальні засоби спілкування. Функції мови.
3. Мова і мовлення. Мова і мислення. Мова і суспільство. Загальнонародна мова і її диференціація.
4. Системний характер і структура мови. Знаковий характер мови. Поняття лінгвістичного знака і рівня мови.
5. Рівні мови. Синтагматичні і парадигматичні відношення в мові.

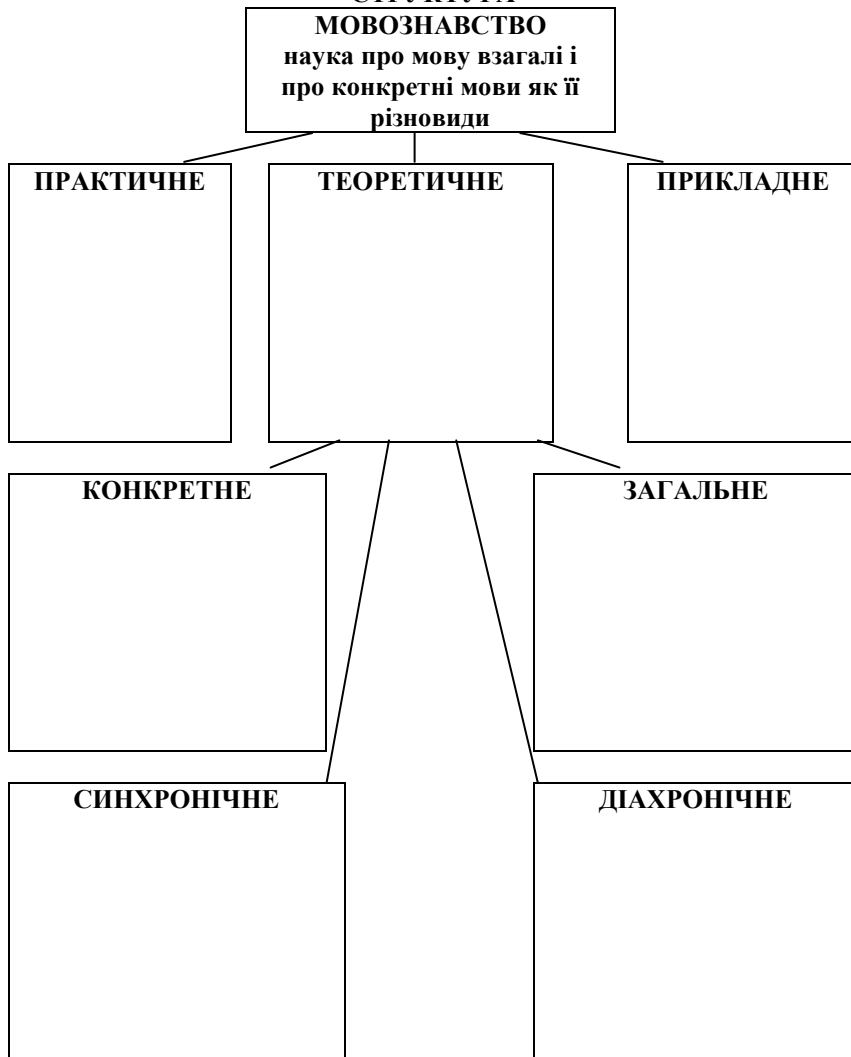
Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів: гіпотеза, дедуція, дистрибутивний аналіз, дистрибуція, зіставний метод, індукція, компонентний аналіз, метод, методика безпосередніх складників, методологія, мова, мовні універсалиї, мовознавство (загальне, конкретне, прикладне), описовий метод, порівняльно-історичний метод, синтез, структурний метод, трансформаційний аналіз, філологія, діалектологія, літературна мова, мислення, мова, мовлення, мовна політика, мовна ситуація, мовний стан, натуралістичний напрям мовознавства, психолінгвістика, психологічний напрям мовознавства, свідомість, соціолінгвістика, соціологічний напрям мовознавства, функції мови (комунікативна, мислетворча, фатична, репрезентативна, емотивна, експресивна, волюнтативна, прагматична, естетична, метамовна, когнітивна, акумулятивна, інформативна), діакронія, ієрархічні відношення, знак, парадигматичні відношення, паралінгвістика, семіотика, синтагматичні відношення, синхронія, система, структура, рівні мови.

Завдання до практичного заняття:

Заповніть таблиці:

Вправа 1

**ЛІНГВІСТИКА ЯК НАУКА ПРО МОВУ
СТРУКТУРА**

Вправа 2.

<i>Соціальні науки та лінгвістичні дисципліни, пов'язані з ними</i>	
Історія	Історія мови – наука про..... Етимологія (гр. <i>etimon</i>) – наука про
Географія – наука про вивчення розподілу діалектів. – наука про говори і діалекти певної мови.
Етнографія	Етнолінгвістика – наука, яка вивчає
Соціологія – наука про мову як засіб спілкування, використання мови і різноманітних культурах і соціальних групах.
Філософія, логіка, психологія	Психолінгвістика – наука, яка вивчає
Філологія, літературознавство	Лінгвостилістика – наука, яка вивчає
Педагогіка	Методика викладання іноземної мови – це наука про

Вправа 3.

<i>Природничі науки і лінгвістичні дисципліни, пов'язані з ними</i>	
Математика	
Фізика	
Медицина і фізіологія людини	

Вправа 4.

Розділ мовознавства	Об'єкт вивчення
Фонетика (гр. <i>phonetikos</i> 'звуковий, голосовий')	Звуковий устрій мови
Фонологія (гр. <i>phone</i> 'звук' і <i>logos</i> 'слово, 'вчення')	
Акцентологія (лат. <i>accentus</i> 'наголос' і <i>logos</i> 'вчення')	
Орфоепія (гр. <i>orthos</i> 'правильний' і <i>epos</i> 'мовлення')	
Морфонологія (гр. <i>morphe</i> 'форма', <i>phone</i> 'звук' і <i>logos</i> 'вчення')	
Лексикологія (гр. <i>lexikos</i> 'що має відношення до слова' і <i>logos</i> 'вчення')	
Семантика (гр. <i>semantikos</i> 'що позначає')	
Семасіологія (гр. <i>semasia</i> 'ім'я' і <i>logos</i> 'вчення')	
Ономасіологія (гр. <i>onoma</i> 'ім'я' і <i>logos</i> 'вчення')	
Ономатсика (гр. <i>onomastike</i> 'мистецтво давати імена')	
Словотвір	
Фразеологія (гр. <i>phrasis</i> 'вираз' і <i>logos</i> 'вчення')	

Етимологія (гр. <i>etymon</i> 'істина')	
Лексикографія (гр. <i>lexikos</i> 'що має відношення до слова' і <i>grapho</i> 'пишу')	
Граматика (гр. <i>gramma</i> 'буква, написання')	
Морфологія (гр. <i>morphe</i> 'форма' і <i>logos</i> 'вчення')	
Синтаксис (гр. <i>syntaxis</i> 'складання')	
Графіка (гр. <i>grapho</i> 'пишу')	
Орфографія (гр. <i>orthos</i> 'правильний' і <i>grapho</i> 'пишу')	
Пунктуація (лат. <i>punctum</i> "крапка')	
Стилістика (лат. – <i>stilus</i> 'манера письма')	
Діалектологія (гр. <i>dialektos</i> 'говір, наріччя')	
Соціальна діалектологія	
Компаративістика (лат. <i>comparativus</i> 'порівняльний'), або порівняльно-історичне мовознавство	
Типологічне мовознавство	

Ареальна лінгвістика (лат. <i>area</i> 'площа, простір')	
--	--

Вправа 5.

Комунікативна функція	За допомогою мови
Мислетворча функція	За допомогою мови
Пізнавальна функція	За допомогою мови
Номінативна функція	За допомогою мови
Регулятивна функція	За допомогою мови
Фатична функція	За допомогою мови
Естетична функція	За допомогою мови
Експресивна функція	За допомогою мови
Індикаторна функція	За допомогою мови

Вправа 6.

Рівень мови	Одиниці мови	Одиниці мовлення	Галузь мовознавства
синтаксичний	речення	Фраза / висловлення	синтаксис
лексичний			
морфологічний			
фонетичний			

Вправа 7.

мова	мовлення
_____ – чуттєво не сприймається	МАТЕРІАЛЬНЕ – сприймається чуттєво
АБСТРАКТНА – позначає не пов'язані сутності, поняття, поля	_____ – використовується ситуативно, функціонування одиниць завжди конкретизує, уточнює, визначає їх
ПОТЕНЦІЙНА – лише передбачає варіанти, можливості, але їх не реалізує	_____ – реалізує можливості мови
_____ – відносно стійка, змінюється через мовлення	ДИНАМІЧНЕ – змінне набагато більше, ніж мова
_____ – призначена в соціумі і використовується в ньому	ІНДИВІДУАЛЬНЕ – належить конкретному індивідууму – носію мови

Примітка: В таблиці співставлення основних властивостей мови і мовлення представлено в спрощеному вигляді. В дійсності кожна характеристика виглядає як шкала, в якій вказані ознаки представлені крайніми точками. Напр., шкала за ознакою «соціальність – індивідуальність» може бути розширена таким чином: мова (як тип знакових систем) – загальнонародна мова – різновид загальнонародної

мови (літературна мова, діалекти, жаргони) – ідіолект (індивідуальний різновид загальнонародної мови) – мовлення (дискурс).

Вправа 8.

Одиниця мови	Функція		
	Специфічна	Загальна	
ФОНЕМА	_____ – розрізняє звукові оболонки значущих одиниць мови	Семіологічна (узагальнююча) – значущі одиниці слугують для узагальнення однорідних явищ в один клас	Будівельна – всі одиниці слугують для побудови одиниць більш високого рівня
МОРФЕМА	_____ – утворює нові слова _____ (словозмінювальна) – утворює граматичну форму слова		
ЛЕКСЕМА	_____ – слугує для називання і розрізнення об'єктів реального та ірреального світу		
РЕЧЕННЯ	_____ – слугує для встановлення зв'язку між явищами і передачі інформації – спілкування між людьми		

Практичне заняття № 2.

Гіпотези походження мови. Основні процеси мовного розвитку. Класифікації мов світу. Письмо.

1. Походження мови: а) донаукові гіпотези; б) наукові гіпотези.
2. Закономірності розвитку мов. Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи. Зовнішні та внутрішні причини мовних змін.
3. Класифікації мов: генеалогічна, ареальна, типологічна, функціональна, соціолінгвістична, фонологічна, синтаксична. Порівняльно-історичне мовознавство. Генеалогічна класифікація мов.
4. Функції і призначення письма в суспільстві. Основні етапи розвитку письма: предметне письмо, піктографія, ідеографія, складове письмо, буквенно-звукове письмо. Графіка. Орфографія та її принципи.

5. Виникнення алфавіту. Коротка характеристика основних з них. Слов'янське письмо.

Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів: Племінна мова, мова народності, національна мова, літературна мова, мова міжнаціонального спілкування, світова мова.

Мовні контакти, білінгвізм, інтерференція, диференціація, інтеграція, конвергенція, дивергенція, субстрат, суперстрат, адстрат, піджин, креольська мова, штучна мова, інтерлінгвістика, антиномія.

Генеалогічна класифікація, мовна сім'я, мовна група, мовна підгрупа, ареальна класифікація.

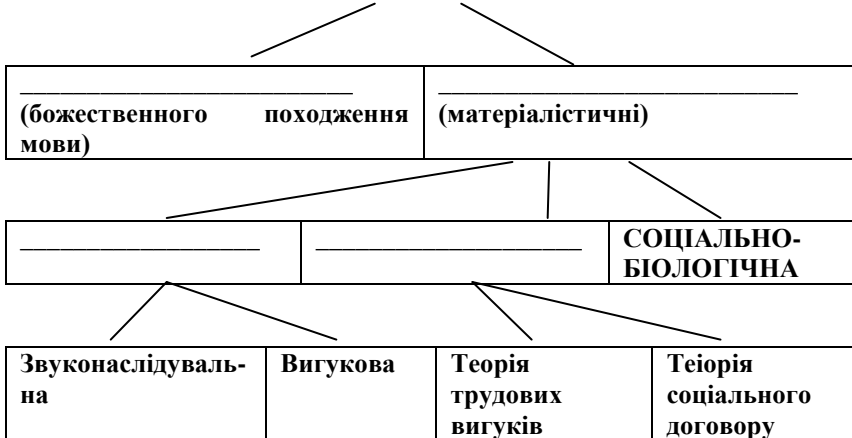
Типологічна класифікація, аглютинативна мова, флективна мова, ізолююча (коренева) мова, інкорпоруюча (полісинтетична) мова, синтетичні та аналітичні мови.

Письмо, кіпу, вампум, піктографія, ідеографія, фонографія, складове письмо, буквено-звукове письмо, консонантне письмо, палеографія, графіка, алфавіт, орфографія, принципи орфографії (фонетичний, морфологічний, історико-традиційний, ідеографічний (або символічний)).

Завдання і вправи до практичного заняття:

Вправа 9.

**ГІПОТЕЗИ ПОХОДЖЕННЯ МОВИ
ГІПОТЕЗИ**

Вправа 10. Розподіліть по групам і підгрупам такі індоєвропейські мови:

македонська, бенгалі, шотландська, німецька, англійська, гальська, румунська, арм'янська, ірландська, афганська, литовська, словацька, латиська, готська, шведська, грецька, польська, італійська, таджицька, ісландська, чеська, осетинська, санскрит, французька, іспанська, латинська, білоруська, молдавська, російська.

Вправа 11. Розподіліть мови (випишіть їх колонками) по сім'ям і групам відповідно до генеалогічної класифікації мов. Вкажіть, які з них є державними і де:

Фінська, бурятська, тибетська, аварська, санскрит, абхазька, пруська, датська, польська, киргизька, українська, алеутська, португальська, бурська (африканс), мегрельська, кашубська, арабська, турецька, чукотська, в'єтнамська, циганська, молдавська, курдська, німецька, албанська, італійська, фінікійська, англійська, ірландська, татарська, туркменська, карельська, узбецька, венгерська, скифська, іспанська, мордовська, таджицька, шотландська, грецька, китайська, чеська, бретонська, ідиш, естонська, словацька, корейська, осетинська.

Вправа 12. Впишіть назви гілок мов, які входять до індоєвропейської сім'ї мов.

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКА СІМ'Я МОВ									

Вправа 13. Заповніть таблицю і запам'ятайте склад слов'янської гілки індоєвропейської сім'ї мов.

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ									
			Західнослов'янські мови						
		білоруська	польська					македонська	

Вправа 14. Заповніть таблицю відповідно до зазначених рубрик, розкрийте сутність проблеми:

	<i>Гіпотеза моногенезу</i>	<i>Гіпотеза полігенезу</i>
<i>Основні представники</i>
<i>Сутність гіпотези</i>

Вправа 15. Заповніть таблицю відповідно до зазначених рубрик:

<i>Суспільно-економічний лад</i>	<i>Форма мови</i>	<i>Особливості мовного розвитку</i>
.....

Вправа 16. Заповніть таблицю відповідно до генеалогічної класифікації мов:

Мова	Сім'я	Група	Підгрупа
українська			
французька			
голландська			
арабська			
циганська			
осетинська			
таджицька			
англійська			
іврит			
латинська			

Вправа 17. Заповніть таблицю відповідно до генеалогічної класифікації мов:

Мова	Сім'я	Група	Підгрупа
німецька			
угорська			
румунська			
турецька			
японська			
їдиш			
бірманська			
польська			
іспанська			
гуарані			

Вправа 18. Заповніть таблицю відповідно до генеалогічної класифікації мов:

Мова	Сім'я	Група	Підгрупа
молдавська			
кечуа			
булгарська			
якутська			
болгарська			
китайська			
санскрит			
російська			
тибетська			
норвезька			

Вправа 19. Заповніть таблицю відповідно до зазначених рубрик, охарактеризуйте основні гіпотези походження мови.

Назва гіпотези походження мови	Автори та прихильники гіпотези
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Вправа 20. Заповніть таблицю

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДИ МОВИ

КОНЦЕПЦІЇ			
↓	↓	↓	↓
АНАТОМО- ФІЗІОЛО- ГІЧНА (біологічна)	НАТУРАЛІС- ТИЧНА	ПСИХОЛО- ГІЧНА	СОЦІОЛО- ГІЧНА

Вправа 21. Заповніть таблицю

ПРИЧИНИ ЗМІН В МОВІ

ПРИЧИНИ	
<p>_____</p> <p>(екстралінгвальні)</p> <p>Основні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – соціально-економічний розвиток суспільства – винайдення і розповсюдження писемності – розповсюдження освіти в суспільстві – книгодрукарство – засоби масової інформації – контактування мов 	<p>_____</p> <p>(інтралінгвальні)</p> <p>Основні антиномії</p> <ul style="list-style-type: none"> – мовця і слухача – експресивної та інформаційної функцій мови – норм і можливостей мови – коду і тексту – структури мовного знаку

**Вправа 22. Заповніть таблицю
ПРОЦЕСИ ВЗАЄМОДІЇ МОВ**

ВЗАЄМОДІЯ МОВ	
<p style="text-align: center;">(зближення)</p> <p>I етап зближення супроводжується явищем _____ – елементів чужої мови, які увійшли в цю мову в результаті тривалого існування різних мов на одній або суміжній території (напр. українська і польська)</p>	<p style="text-align: center;">(віддалення)</p> <p>I етап – _____ окремих діалектів в одній прамові II етап – розпад прамови і утворення окремих мов, які згодом все більше і більше віддаляються одна від одної.</p>
<p>1. Супроводжується явищем _____ – елементів мови (зазвичай корінного населення), які була витіснена з ужитку на даній території і проникли в мову-переможницю у вигляді специфічних явищ.</p>	<p>2. Супроводжується явищем _____ – елементів прийдешньої мови на дану територію, які вплинули на місцеву мову у вигляді специфічних рис, засвоєних корінним населенням (напр. фр. і англ. лексика)</p>

Вправа 23. Порівняйте два наведених нижче приклада. Який тип письма, ідеографічний чи фонографічний є більш економічним і чому?

$$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$$

А плюс бе в квадраті дорівнює а в квадраті, плюс подвоєне похідне а на бе, плюс бе в квадраті.

Вправа 24. Дайте визначення діакритичного знаку. Для чого вони використовуються? Які відомі вам мови використовують букви з діакритикою?

Вправа 25. Наведіть приклади розбіжності букви і фонему в англійській мові. Дайте визначення диграфу, поліграфу, лігатурі.

Вправа 26. Визначте, який принцип орфографії є основним у мові, яку ви вивчаєте. Проілюструйте ваш висновок прикладами.

Вправа 27. Чому в Китаї і в наш час користуються ідеографічним письмом, тоді як в європейських, в багатьох азійських країнах використовують переважно буквено-звукове або складове письмо?

Вправа 28. Вивчіть таблицю

<p>ПІКТОГРАФІЯ – письмо малюнками; передача повідомлення у формі малюнка або послідовності малюнків (пиктограм) Переваги: Зрозуміле будь-якій людині, незалежно від мови і ступеня грамотності 2. Легкість сприйняття. Недоліки: 1. Позначає конкретні речі, неможливо передати абстрактні поняття. 2. Складність і неоднозначність трактування.</p>	<p>ІДЕОГРАФІЯ – письмо, яке передає поняття, тобто значення слів, а не самі слова, з використанням специфічних графем – ідеограм (ієрогліфів) Переваги: 1. Компактність письма 2. Можливість передачі будь-яких повідомлень незалежно від ступеня їх абстрактності. 3. Фіксований набір знаків, відповідно, однозначність в трактуванні Недоліки: Надто велика кількість знаків</p>	<p>ФОНОГРАФІЯ – письмо, яке передає звуки, тобто план вираження мовних знаків I етап – складове (силабічне) письмо. II етап – буквено-звукове письмо, яке використовує для передачі звуків фізичні графеми – букви. Переваги: 1. Невелика кількість знаків (букв) 2. Передає структурність мовного вираження Недоліки: Неоднозначна відповідність звуків і букв</p>
--	--	---

Вправа 29. Вивчіть таблицю

ОРФОГРАФІЯ. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

№	Принцип	
1	ФОНЕТИЧНИЙ	Слова пишуться так, як вимовляються (напр. в ісп. <i>momento, estamos</i>)
2	ФОНЕМАТИЧНИЙ (морфологічний)	При написанні морфеми зберігається однаковий фонематичний склад морфем, незалежно від вимови (напр. рос. – <i>молоко</i>)
3	ТРАДИЦІЙНО-ІСТОРИЧНИЙ	Зберігається традиційне написання слів, незалежно від причини втрати умотивованості написання (напр. в англ. – <i>night, daughter</i>)

Семінарське заняття № 3

Фонетика. Фонологія. Лексикографія.

1. Фонетика як лінгвістична дисципліна. Предмет фонетики. Три аспекти вивчення звуків. Визначення і характеристика звуків з фізико-акустичного та артикуляційного аспекту.
2. Зміни звуків в процесі зв'язного мовлення.
3. Лінгвістичний або фонологічний аспект вивчення мови. Поняття фонем. Функції фонем. Фонетична і фонематична транскрипції. Ї
5. Фонетичне членування мовленнєвого потоку. Склад. Дифтонги і монофтонги. Наголос. Інтонація.
6. Поняття і завдання лексикографії. Типи словників. Характеристика найважливіших типів словників.

Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів: акомодация, асиміляція (повна і часткова, прогресивна і регресивна), висота звука, вокалізм, гаплогія, дисиміляція, дієреза, екскурсія, епентеза, звук, композиційні зміни, консонантизм, кульмінація, метатеза, позиційні зміни, протеза, редукація (кількісна та якісна), рекурсія, сила звука, субституція, тембр, фонетика (загальна, конкретна, описова, історична, експериментальна, зіставна), алофони, дифтонг, інтегральні ознаки, інтенсивність, інтонація, мелодика мовлення, монофтонг, наголос, орфоєпія, пауза, склад, такт, транскрипція (фонетична і фонематична), транслітерація, фонема, фонологія, фраза, лексикографія (теоретична, практична),

енциклопедичні словники, лінгвістичні словники (тлумачні, неологізмів, іношомовних слів, діалектні, історичні, етимологічні, синонімічні, антонімів, омонімів, фразеологічні, орфографічні, орфоенічні частотні, зворотні, словотвірні та морфемні, ідеографічні, асоціативних норм.

Завдання і вправи до практичного заняття:

Вправа 30.

№	Фізичні параметри звуків	Фізична сутність	Одиниця вимірювання
1	Висота	Кількість коливань голосових зв'язок	Гц (герц)
2			
3			
4			

Вправа 31.

ФОНЕТИКА	
Фонетична дисципліна	Вивчає:
Описова фонетика
Теоретична фонетика
Історична фонетика
Зіставна фонетика
Експериментальна фонетика

Вправа 32.

ТРИ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗВУКІВ МОВЛЕННЯ		
..... (фізичний) (фізіологічний) (лінгвістичний)
Звук – це коливальні рухи повітряного середовища, спричинені органами мовлення	Звук – продукт роботи артикуляційних органів людини (артикуляційного апарату)	Звук – матеріальний варіант реалізації фонем в процесі функціонування, що виконує смислорозрізнавальну і будівельну функцію

Вправа 33.

Звукові зміни в мовленні	
Комбінаторні	Позиційні
<ul style="list-style-type: none"> –(уподібнення) – прогресивна – регресивна –(розподібнення) –(пристосування) –(викидання) –(вставка) –(вставка на початку слова) –(перестановка) –(викидання одного з двох однакових складів) 	<ul style="list-style-type: none"> – редукція – оглушення

Вправа 34.

ІНТОНАЦІЯ:	
1. Мелодика мовлення –	
2. Ритм –	
3. Фразовий та логічний наголос –	
4. Інтенсивність мовлення	
5. Темп мовлення –	
6. Тембр мовлення –	

Вправа 35. Дайте визначення кожного типу словника та наведіть їх приклади:

1. За змістом довідки		
СЛОВНИКИ		
Лінгвістичні	Енциклопедичні	
2. За відбором лексики		
Тезауруси	Приватні	
3. За способом опису одиниці		
СЛОВНИКИ		
Загальні	Спеціальні	
4. За одиницею лексикографічного опису		
СЛОВНИКИ		
З одиницею, меншою, ніж слово	З одиницею, що дорівнює слову	З одиницею, що є більшою, ніж слово
5. За порядком розташування матеріалу		
СЛОВНИКИ		
Алфавітні	Ідеографічні	Частотні
6. За кількістю мов в словнику		
СЛОВНИКИ		
Одномовні	Двомовні	Багатомовні
7. За призначенням		
СЛОВНИКИ		
Наукові	Навчальні	Перекладні
8. По типу носія інформації		
СЛОВНИКИ		
Книжні (паперові)	Електронні	

Вправа 36. Послугуючись планом, приготуйте письмове повідомлення про один із зазначених у списку словників.

Назва словника. Коли і ким укладений.

Призначення словника (мета і завдання).

Кількість слів. Чим зумовлений їх відбір?

Принцип розташування слів. Чим він обумовлений?

Зміст словникових статей (які відомості містяться).

Побудова словникової статті (на які частини її можна розділити).

Скорочення й умовні позначки.

Які прийоми пояснення слів використовуються?

Якою мірою і з якою метою залучається ілюстративний матеріал?

Ваш висновок про тип словника.

Семінарське заняття № 4. Лексикологія. Лексична система мови. Фразеологія

1. Лексикологія як учення про лексичне значення слова та лексичну систему мови. Слово як предмет лексикології. Слово і лексема. Основні ознаки слова.
2. Семантична структура слова. Моносемія і полісемія. Пряме і переносне значення слова. Типи переносних значень слів.
3. Лексико-семантичні категорії: омонімія, синонімія, антонімія. Поняття лексико-семантичної системи. Семантичне поле.
4. Лексика з погляду походження. Зміни в лексичному складі мови. Активна і пасивна лексика. Неологізми. Архаїзми. Історизми.
5. Словниковий склад мови: активна і пасивна лексика, професіоналізми, діалектизми, екзотизми, жаргонізми (сленг), арготизми, евфемізми, стилістично-забарвлена лексика. Термінологія. Термін.
6. Фразеологія. Класифікація фразеологізмів. Джерела фразеології.

Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів:
антитеза, антоніми (контрарні, комплементарні, контрадикторні, векторні), домінанта синонімічного ряду, етимологія, конотативне значення, контекстуальне значення, концептуальне значення, лексема, лексикологія (загальна, конкретна, історична, зіставна, прикладна), лексичне значення, метафоричність, метонімічність, міжмовні омоніми, омографи, омоніми (повні і неповні, гетерогенні і гомогенні), омофони, омоформи, ономасіологія, ономастика, полісемія, семасіологія, сигніфікативне значення, синоніми (абсолютні і часткові; семантичні, стилістичні і семантико-стилістичні), активна лексика, арготизми, архаїзми, діалектизми, евфемізми, екзотизми, етимологія, жаргонізми, інтернаціоналізми, історизми, калькування, лексико-семантичне поле, лексичне запозичення, неологізми (лексичні, семантичні, авторські), пасивна лексика, професіоналізми, сема, стилістично нейтральна і стилістично забарвлена лексика, табу, термін, фразеологізм, фразеологія, фразеологічні вирази, фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення, фразеологічні сполучення,

Завдання і вправи до практичного заняття:

Вправа 37. Підберіть фрагменти з творів художньої літератури, які б фіксували риси суспільних форм мови (діалектів, жаргонів, аргю і т.д.).

Вправа 38. Наведіть приклади діалектизмів, що характерні для місцевості, в якій ви проживаєте.

Вправа 39. Наведіть приклади професійних аргю, студентського аргю, аргю мисливців і рибалок.

Вправа 40. Дайте визначення типів омонімів і наведіть їх приклади.

Омоніми – одиниці мови, в яких співпадають плани вираження, а плани змісту різні		
1. За ступенем формального збігу		
повні	неповні	
2. За якістю формального збігу		
омофони	омографи	омоформи

Вправа 41.

СИНОНІМИ	

Вправа 40. Охарактеризуйте фразеологічні звороти за ступенем семантичного злиття компонентів. Запишіть їх у таблицю відповідно до зазначених рубрик.

Укр.: байдики бити; бити чолом; блимати очима; блукати по світу; брати (взяти) до уваги; підсунути свиню; і різки (крихти) в рот не брати; держати хвіст бубликом; як вареник у маслі; дев'ятий вал; і нашим, і вашим; пекти раків; вести за руку; вибивати з сідла; здоровий глузд; гризти граніт науки; лебедина пісня.

Фразеологічні зрощення	Фразеологічні єдності	Фразеологічні сполучення
собаку з їсти		

Семінарська заняття № 7.

ГраMATика як учення про морфологічну і синтаксичну будову мови

1. Предмет граMATики. Основні принципи граMATичної будови мови. Розділи граMATики.
2. ГраMATичне значення слова. Засоби вираження граMATичних значень.
3. ГраMATичні категорії. ГраMATична форма слова (синтетичні та аналітичні форми слів).
5. Морфеміка. Морфемна структура слова. Типи морфем.

Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів: афікс, граMATика (формальна і семантична; синхронічна і діахронічна; функціональна), граMATичне значення (дериваційне, реляційне, модальне), граMATична категорія (відмінка, роду, числа, стану, виду, способу, часу, особи), граMATична форма (аналітична і синтетична), дериватологія, інтерфікс, інфікс, корінь, морфема, морфеміка, морфологія, префікс, постфікс, синтаксис, суфікс, флексія.

Індивідуальні завдання і вправи:

Вправа 1. До формотворних чи словотвірних слід віднести префікси у словах: *випити, поїсти, попити, з'їсти?*

Вправа 2. Згрупуйте слова за схожістю їх морфемного складу (нульове закінчення не враховується): 1) слова, які складаються лише з кореня; 2) слова, які складаються з кореня і закінчення; 3) слова, які складаються з префікса і кореня і т.д.: *береза, вихід, двірник, дім, пекар, поле, суддя, шиття, молочниця, проводка.*

Вправа 3. Скільки значень має суфікс *пере-* в цих реченнях і як їх визначити?

1) Потрібно мати залізний шлунок, щоб переварити ці шматки м'яса.
2) Нічого не пишу – переварюю спогади. 3) Потрібно переварити варення, що зацукрувалося. 4) М'ясо так переварили, що воно втратило смак. 5) Яких тільки ягід вона не переварила. 6) Від короткого замикання перегоріли проводи. 7) У матері щось перегоріло у пічці.

Вправа 4. Які граматичні категорії виражені за допомогою закінчень і як це проявляється в ловах: *говориш, жалкував, зачинив, знімають, шепотіла?*

Вправа 5. Як проявляється категорія роду в словах *знайомому і синього?*

Вправа 6. Як проявляється однина в словах *єдність, золото, цукор*, які не мають форми множини?

Вправа 7. Почленуйте на морфеми подані нижче слова. Виділіть кореневі (лексичні) і афіксальні морфеми.

Шкільний, селищем, квітник, інститутський, програма, возз'єднання, нарада, ранесенько, райдужний, десятирічка, ранньосередньовічний, вічнозелений, красвид, небокраєм, давньоруською, кияни, Вітчизно, спортивне, подвір'я, півсотні, заріччя, розвідниця, поетика, зустрівся, населення, захід, кожушанка, телятко, чорнявий, зеленкувате, населення, зачарованість, доброта, співучий, задума, простець, просинь, почервонілий, братерський, згруповували, нашарування, самотність, відкриття.

Вправа 8. Утворіть усі можливі синтетичні і аналітичні форми вищого і найвищого ступенів порівняння поданих прикметників.

Рідний, молодий, синій, мудрий, білий, добрий, щедрий, червоний, вірний, багатий, сердечний, легкий, широкий, глибокий, веселий, тонкий, близький, дужий, дорогий, далекий, свіжий, високий, товстий, тихий, талановитий, авторитетний, старий, гарний, поганий, злий, смачний, рішучий, кваліфікований, доцільний, красивий малий.

Вправа 9. Укажіть, яке граматичне значення притаманне кожній групі слів, що наведені нижче:

а) нога, рука, велика, писала, сота, видатна; б) берега, пустельного, його, глядача; в) в морі, на піску, в лісі, на гілці, на яблуні; г) моря, піски, ліси, гілки, яблуні.

Заповніть таблицю «Структура слова і спорідненість мов», використовуючи слова, запропоновані нижче:

Структура слова	Тип мови	Сім'я	Тип письма
I. Слово членується на морфемі і змінюється			
II. Слово членується на морфемі, але не змінюється.			
III. Слово не членується і не змінюється.			
IV. Слова об'єднуються в морфологічні комплекси.			

Буквено-звукове письмо; ізолюючі мови; афіксуючі мови: аглютинативний тип; полісинтетичні (інкорпуючі) мови; китайська, в'єтнамська ті інші китай-тибетські мови; ідеографічне (ієрогліфічне письмо); афіксуючі мови: флективний тип синтетичного і аналітичного строю; алтайська, фіно-угорська та індонезійська сім'ї; буквено-звукове письмо (фонографічне); палеоазіатська сім'я (чукотська, корякська, камчадальська мови).

Семінарська заняття № 8.
Частини мови та принципи їх виділення.

1. Поняття частин мови. Критерії виділення частин мови.
2. Частини мови в різних мовах.
3. Характеристика основних частин мови.
4. Поняття словосполучення. Типи словосполучень.
5. Синтаксичні зв'язки слів.

***Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів:** артикль, вербойд, вигук, дієслово, займенник, іменник, модальні слова, предикатив, прикметник, прислівник, семантичний критерій, синтаксичний критерій, словотвірний критерій, сполучник, формально-граматичний критерій, частини мови, частка, числівник, ізафет, інкорпорація, замикання, керування, координація.*

Завдання і вправи до практичного заняття:

Вправа 1. Із поданих текстів випишіть по три приклади самостійних частин мови, визначте їхні граматичні категорії.

1. Про патріотизм

Нелегко виростити плодове дерево: багато воно потребує праці і турбот... Патріотизм означає любов до своєї держави, до свого народу. Як кожна велика любов, патріотизм розширює свідомість. Справжній патріот любить увесь світ. Неможна, відкривши велич рідної землі, зненавидіти Всесвіт. Безлюбі люди – погані патріоти. Наш патріотизм допомагає нам любити інші, далекі народи, розуміти чужу культуру.

2. Піклування про освіту з часу ведення християнства взяли на себе держава і церква. За князювання Володимира Святославовича в Києві вже існує державна школа, в якій вчилися.. діти «нарочитої чади» – найближчого оточення князя. «Учение книжное» – не просто грамотність, а навчання тодішнім наукам. ...Дітей «нарочитої чади», тобто старших дружинників, князівської адміністрації, бояр бради в школи не для того, щоб з них робили паламарів і священників, а для того, щоб виростити із них освічених людей і державних діячів, здатних підтримувати спілкування з Візантією і іншими країнами.

Зразок: іменники: дерево (загальн., неістот., сер. р., II відміна, тверд. гр., однина, наз. відм.).

Вправа 2. До яких частин мови відносяться слова, наведені нижче? Наведіть приклади речень, в яких одне й те ж слово наведених може відноситися до різних частин мови.

Двадцять, тисяча, половина-третини, десяток, двадцять п'ять, пальто, добре, блискучий, поруч, бордо, біг, рохля, фламінго, плакса, стомлений, повинен, голодний, Петро, бігти.

Вправа 3. Розподіліть подані словосполучення: а) за структурними типами; б) за семантичними типами:

рідна домівка; дехто в сірому; місячна ніч; займатись спортом; прогулянка верхи; жінка з дитиною; навчатись у школі; один із них; скоротити вдвоє; право на відпочинок; сліпий від ярості; колонна демонстрантів; плакати від радості; зимовий вечір; відчинити двері; час вставати.

Вправа 4. Подані нижче словосполучення розбийте на 3 групи залежно від типу синтаксичних відношень між компонентами: а) узгодження; б) керування; в) прилягання. Вкажіть, якими засобами здійснюються в них ці зв'язки.

Укр.: літній ранок, радість душі, завершити вчасно, підготовка до екзаменів, зроблено на совість, максимум уваги, зручно для всіх, кожен з нас, щасливий дітьми.

Англ.: depends on you, come here, Mary's brother, look at me, these books, go away, black table, a book cover, his answer, read a letter, nice of you, a running boy, bad manners, speak loudly.

Вправа 5. Визначіть головні та залежні слова у словосполученнях з керуванням як підрядним зв'язком. Вкажіть сильне та слабке керування.

Малюю картину, розмова про картину, йти до школи, зайти за книгами, йти з дітьми, йти до автобусної зупинки, перекладаю книги, сподіваюсь на успіх, лист брата, дівчина в окулярах.

Вправа 6. Почленуйте поданий нижче текст на синтагми. Виділіть словосполучення. Зверніть увагу на випадки збігу синтагм і словосполучень. Обґрунтуйте різницю між синтагмами і словосполученнями.

Цвінуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом,

проросле пелюстками, – світиться й золотіє, щось промовляє своєю широкою, невгасаючою усмішкою.

На кожному крилі городу росли кущі барвінку. Здавалось, що він і зимою зеленіє, бо коли танули сніги, то на світ пробивалось його цупке зелене листя, не змучене холодом. Не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав, зацвітав так, наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивились на тебе довірливо.

І як молоде зітхання землі, як рожевий подих ранку, стоять на тонких підсвічниках тремтячі маки. Десь у зеленій, бурхливій гущі городу, або на окремій грядці, або під смарагдовою латкою буряків вони попідставляли свої рум'яні чашечки, складені з пелюсток, шпарким променем, ловлять їх, хочуть націдити по вінця, – та хитнеться одна пелюстка, гойднеться друга, і вже розтеклося, вилилося сонячне тепло. І вже знову треба стати непорушно, обережно підставляти рум'яні чашечки, чекати – налле сонце тепла чи не налле.

(Є. Гуцало)

Заповніть таблицю:

Типи синтаксичного зв'язку у словосполученнях

Тип зв'язку	Його ознаки	Приклад
Узгодження		
Прилягання		
Керування		

**Типи словосполучень
за способом вираження головного слова**

Тип словосполучень	Головне слово якої частини мови	Приклад
1. Іменникові		
2. Прикметникові		
3. Займенникові		
4. Числівникові		
5. Дієслівні		
6. Прислівникові		

**Семінарська заняття № 9.
Синтаксис.**

1. Аспекти вивчення речення як синтаксичної одиниці. Формальний устрій речення. Просте і складне речення.
2. Структурні типи простого речення.
3. Основні положення вербоцентричної теорії. Валентність. Актанти і сирконстанти.
4. Смысловий устрій речення. Пропозиція і поняття елементарного речення. Структурно-семантична модель речення.
5. Актуальне (комунікативне) членування речення. Комунікативні типи речення.
6. Тема і рема речення. Засоби вираження теми і реми.

Випишіть та вивчіть визначення таких лінгвістичних термінів: предикативність, модальність, предикат, актант, сирконстант, валентність, висловлення (фраза), структурно-семантична модель. Структурна схема, пропозиція, тема (дана інформація) і рема (нова інформація).

Завдання і вправи до практичного заняття:

Заповніть таблицю:

Речення як одиниця синтаксису

Роль речення у мові	Ознаки речення	Види речень		
		За структурою	За метою висловлювання думки	За емоційним забарвленням

Екзаменаційні матеріали:

Орієнтовний перелік екзаменаційних питань з курсу «Вступ до мовознавства»:

1. Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як наука та «Вступ до мовознавства» як навчальний курс. Мета та завдання курсу. Зв'язок з іншими науками.
2. Методи вивчення та опису мов.
3. Природа і функції мови. Критика ненаукових поглядів на мову. Мова і суспільство.
4. Мова як знакова система. Класифікація та властивості мовних знаків.
5. Загальна характеристика мов світу. Закономірності розвитку мов. Універсальні тенденції. Мовна інтеграція та диференціація.
6. Мова і мовлення. Об'єктивне і суб'єктивне в мові. Гіпотези та теорії походження мови в історії лінгвістики. Мислетворча роль мови.
7. Розвиток мови та діалектів в різні історичні епохи. Територіальна та соціальна диференціація мов.
8. Розвиток і функціонування мов у первісно-общинному, рабовласницькому і феодальному суспільстві.
9. Розвиток і функціонування мов у капіталістичному суспільстві. Поняття національної та літературної мов.
10. Розвиток і функціонування мов у тоталітарному соціалістичному суспільстві. Питання про перспективи розвитку мов у майбутньому.
11. Основні критерії визначення спорідненості мов. Генеалогічна класифікація мов. Типологічна класифікація мов. Індекс синтетичності Дж. Грінберга.
12. Поняття мовної здатності, діяльності, комунікації.
13. Система та структура. Типологічні характеристики мовної системи.
14. Основні рівні мовної системи, їх одиниці. Відношення між одиницями мовної системи. Науки, що вивчають систему мови.
15. Фонетика як наука про звуки людської мови. Фізико-акустичний аспект вивчення звуків мови.

16. Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків мови. Акустичні, артикуляційні та функціональні параметри звуків мови.
17. Фонологічний аспект вивчення звуків мови. Поняття про фонему. Варіанти фонем. Сильні та слабкі позиції фонем. Система фонем у сучасних мовах.
18. Класифікація звуків мови. Голосні та приголосні звуки.
19. Взаємодія звуків у процесі мовлення. Позиційні чергування звуків мови. Комбінаторні чергування звуків мови.
20. Фонетичне членування мовленнєвого потоку. Історичні зміни у звуках мови. Поняття про звуковий закон.
21. Звукова мова та письмо. Основні етапи розвитку письма. Характеристика основних типів алфавітів.
22. Графіка і орфографія. Транслітерація і транскрипція.
23. Поняття лексики та лексикології. Слово як основна одиниця лексикології. Семантична структура слова.
24. Лексичне значення слова. Типи лексичного значення слова. Поняття про сему та семему. Компонентний аналіз слова.
25. Моносемія і полісемія. Синонімія, омонімія, антонімія, паронімія, тематичні класи слів.
26. Типи переносного значення слова. Типи та джерела омонімії. Шляхи збагачення лексики за рахунок власних ресурсів.
27. Шляхи збагачення лексики за рахунок інших мов. Історичні зміни у словниковому складі мови.
28. Лексика з погляду актуальності. Стилістичне розшарування словникового складу мови.
29. Історичні зміни словникового складу. Історична лексикологія.
30. Запозичена лексика. Різні шляхи і види лексичних запозичень.
31. Лексикографія. Типи словників. Принципи класифікації слів у словниках. Будова словникової статті.
32. Фразеологія. Фразеологічна система мови. Класифікація фразеологізмів.

33. Граматика як наука. Розділи граматики. Граматична будова мови.
34. Основні одиниці граматичної будови мови. Граматичне значення та граматична категорія. Граматичні категорії та способи їх вираження у різних мовах світу.
35. Морфема і словоформа. Класифікації морфем. Морфемна структура слова у різних мовах світу.
36. Граматичні класи слів. Принципи класифікації частин мови. Система частин мови у різних мовах світу.
37. Поняття граматичного значення. Єдність лексичного та граматичного значення в слові.
38. Синтетичні засоби вираження граматичного значення. Аналітичні засоби вираження граматичного значення.
39. Поняття про синтаксис. Синтаксичні одиниці та зв'язки.
40. Словосполучення як одиниця синтаксису. Типи словосполучень.
41. Речення та його ознаки. Формальне та актуальне членування речення.

Список рекомендованої літератури:

1. Бевзенко С.П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 143 с.
2. Бережняк В.М. Лекції зі вступу до мовознавства в таблицях: Навчально-методичний посібник. – Ніжин, 2001. – 52 с.
3. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. - К.: АртЕк, 1996. – 224 с. -70 –
4. Галів У. Б., Паночко М. М. Вступ до мовознавства : навч. посібн. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. 40с.
5. Донець Л.С., Мацько Л.І. Вступ до мовознавства: Практикум. - К.: Вища школа, 1989.
6. Дорошенко С. І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. - К.: Вища школа, 1974.
7. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
8. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. - К.: Видавничий центр —Академія!, 2006. – 336 с.
9. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. - К.: Видавничий центр —Академія!, 2002.– 368 с.
10. Левицький А.Е., Сингаївська А.В., Славова Л.Л. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.
11. Мигoliniць. О.Ф. Вступ до мовознавства: Практичні завдання для студентів філологічного факультету. Ужгород, 2022.
12. Ющук І.П. Вступ до мовознавства: Навч. посібник. - К.: Рута, 2000. – 128 с

Нотатки

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Ірина Василівна Чарікова
Тетяна Богданівна Перванчук**

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

Завдання для практичних занять і самостійної роботи

Друкується в авторській редакції